

# György Péter

## A Lenin-emlékmű Londonban

1902 és 1903 áprilisa között Vlagyimir Iljics Lenin feleségével, Nagyezsda Konsztantyinovna Krupszkajával Londonban lakott, Islingtonban, a Pentonville Street mögött, a Holford Square 30-as szám alatt egy átlagos, vörös téglás, György korabeli kétemeletes sorházban. Lenin naponta eljárt a British Múzeumba, dolgozott az Iszkra szerkesztőségében, majd egy év múltán – mindössze a párttörténet szempontjából fontos okoknál fogva – hirtelen, sietve Genfbe költözött. 1917 után, ahogyan Lenin egyik percről a másikra ismeretlen, illegális forradalmárból világtörténelmi szereplővé lett, addigi élete különféle színhelyei is említésre, emlékezésre méltóvá lettek. Így történhetett, hogy 1942. március 15-én, a Hitler-ellenes szövetségnek megfelelően alakuló orosz–angol barátság egyik eseményeként, az 1932 óta Londonban szolgáló szovjet nagykövet, Ivan Majszkij, a helyi tanács, illetve Harry Pollitt, az angol kommunista párt vezetőjének és a Churchill-kormány képviselőinek társaságában felavatta a Holford Square oldalán álló épület oldalán a Lenin ottani éveire emlékeztető táblát. (*London City Council Vladimir Ilych Uljanov 1870–1924 founder of the U.S.S.R lived here 1902–1903.*) A tábla szövege tehát nem a forradalmárnak, hanem egy – éppen szövetséges – állam alapítójának állít emléket. Általában egy állam *alapításának* említése nem kötődik szükségképp a felforgatáshoz, mindazokhoz az oroszországi eseményekhez, amelyek emléke Angliában, különösképp a közép- és az uralkodóosztály számára, nyilván még ekkor is gyűlöletesnek tűnt. Az emlékirataiban Majszkij megemlíti, hogy a házzal szemközt, egy kis téren felállították Lenin mellszobrát, egy helyi szobrász művét, melyet ugyan a táblához hasonlóan fasiszta huligánok többször megpróbáltak szét-, illetve leverni, de eredménytelenül. Mi, szovjet emberek, állapítja meg emlékirataiban a nagykövet, mély megalégedéssel vettük



tudomásul, hogy itt, Londonban, a kapitalista Nagy-Britannia szívében, ott állt nagy vezérünk emlékműve. Ugyan – folytatja Majszkij – az emlékmű túl szerény volt az emberi történelem óriásához képest, de a jelentősége így is felbecsülhetetlen volt.<sup>1</sup> Az emléktábla-avatás ceremóniájáról megemlékezett a New Yorkban szerkesztett *Fourth International* című trockista újság áprilisi száma is, amelynek szerkesztői a „groteszk”, illetve „obszcén” ceremóniát a sztálinista propaganda és megtévesztés manővereként látták, s ami a szovjeteket illeti, nem minden ok nélkül.

Amit Majszkij az emlékműről ír, az csak részben igaz. A művész ugyan valóban helybeli volt, hiszen ekkor már majdnem tíz éve Londonban lakott, ám Berthold Romanovics Lubetkin Tbilisziben született 1901-ben, s huszonegy éves koráig Oroszországban élt. Lubetkin moszkvai apja és grúz anyja egyaránt ahhoz a liberális zsidó kispolgársághoz tartozott, amely nemzedékek óta a nyugatosok és szlavofilek konfliktusa között élt. Lubetkin családjával előbb a Don melletti Rosztovba<sup>2</sup>, majd Szentpétervárra költözött, ő maga 1917-ben Moszkvába ment, ahol iparművészetet, építészetet tanult. Mint azt John Allan monográfiájában<sup>3</sup> pontosan rekonstruálja, a számos nyelven kiválóan tudó Lubetkin, mind politikai, mind művészeti meggyőződéseit tekintve radikálisan baloldali volt, s így amikor 1922-ben elindult a Grand Tourra, akkor sem emigrálni, hanem tanulni indult. Először, mint a korszakban az orosz művészek nagy része, Berlinbe, majd onnan a békéesebb Varsóba ment. 1925-ben érkezett meg Párizsba, hogy egyike legyen azoknak a keletről érkező kozmopolita avantgárd művészeknek, akik a modern szellem fővárosában leltek otthonra, pontosabban örömteli otthonalanságra. Lubetkin párizsi éveit folyamatosan dolgozott oroszokkal, a Szovjetunióval való kapcsolatai nem szakadtak meg, modern építésszé válásában épp oly szerepet játszott Melnyikov, mint Le Corbusier. Bohém lett, és ugyanakkor igen gyorsan sikeres építész, aki hamar megtanulta a modern építészet rafinált eleganciáját, amely oly sok húszas évekbeli párizsi épületen látható, ahol a forradalmi egyszerűség könnyen vált finom és utánozhatatlanul elegáns kényelemmé. Ugyanakkor Lubetkin mindvégig hithű marxista volt, a jómódban élő szelíd forradalmárt folyamatosan foglalkoztatta a hazatérés gondolata, s aggodalommal töltötte el, hogy munkája pusztán a kapitalista polgári jólétet szolgálja, s nem a munkásosztály érdekeit, új valóságát.

Amikor aztán 1925-ben végül Lubetkin átkerült Angliába, ahol lassan tényleg otthonra lelt, akkor egy több szempontból is ismeretlen világban találta magát. Angliában kevés nyoma volt a modern mozgalmak determinálta radikális építészetének. Hosszú évek alatt Lubetkin, illetve a nagyrészt általa létrehívott Tecton csoport fontos szerepet játszott az új, modern építészet elveinek angliai hirdetésé-

---

1 Ivan Maisky: *Memoires of a Soviet Ambassador, The War: 1939–43*, Charles Scribner's Sons, New York, 1968, 251–252. old.

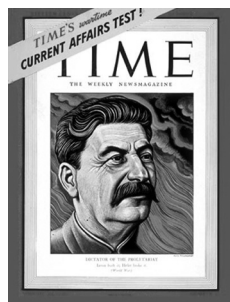
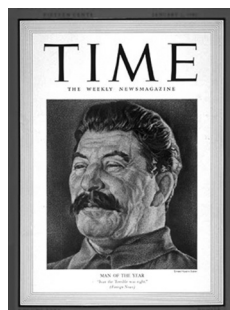
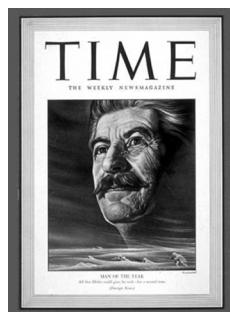
2 A Don melletti Rosztovban született, s végül ott is végezték ki a németek 1942-ben Sabina Spielreint, egykor Jung betegét, majd Freud kollégáját, akinek igencsak aktív része volt a halálösztön tanának megfogalmazásában.

3 John Allan: *Berthold Lubetkin, Architecture and the tradition of progress*, RIBA Publications, London 1992.

ben, gyakorlatának megteremtésében. A háborús években is folyó várostervezési munkákban való részvétel miatt volt ismerős Lubetkin Finsburyben, illetve a Holford Square-en. Építészként és szovjet kommunistaként kívánt szerepet játszani Lenin londoni emlékművének létrehozásában, amelyre a Majszkij által felavatott tábla nyilván jó apropót adott.

1942-ben mindez messze nem volt olyan abszurd, mint annak előtte, vagy aztán, mikor egy köztéri Lenin-emlékmű felállítása Londonban, legalábbis minimum zavarbaejtő ötletnek tűnhetett. Akkortájt az orosz/angol fegyverbarátság a fénykorát élte: angol katonatiszteknek adtak át magas szovjet érdemrendeket, angol katonák tapsoltak az orosz forradalom 25. évfordulóján rendezett gyűlésen, a Charing Crosson szovjet könyvesbolt nyílt, munkások és baloldali entellektüelek időről időre tömegtüntetéseken fejezték ki mélységes szimpátiájukat Oroszország iránt. A Lenin-emléktábla felavatását is megörökítő fotográfus, Hans Wild, a *LIFE* munkatársa számos nagyszerű felvételt készített az Oroszország iránti szimpátia látványos nyomairól, olyan városi jeleneteket örökített meg – a szó szoros értelmében –, amelyek egy része utóbb el sem jutott a politikai történetírásig, így aztán mindaz, amit ábrázol, kihullhatott volna az idő rostélyain, mint azt mondani szokás. „*Comrades in Arms*” szölt a buszok hátsó oldalán elhelyezett plakát szövege, amely Churchill és Sztálint ábrázolta egymás mellett. Az angol miniszterelnök csokornyakkendőben, szivarral a szájában nézett bele a kamerába, ám az SZK(b)P első titkára profilban, egyenruhában, száján enyhe kis mosollyal, nem tekintett rá a brit társadalom először nyilván meglepett tagjaira. (Amúgy a jaltai szerződés után állítólag Sztálin is emlegetett egy moszkvai emlékművet, amelyen Roosevelt és Churchill is helyet kaptak volna, amiből aztán nem lett semmi. Így csak Luzskov kedvenc szobrása ajánlgatta az elmúlt években, hogy a Livadia palota előtt szívesen elkészíti a szövetségek vezetőinek szobrait, de aztán ebből sem lett semmi.)

1941 és 1945 között írta Orwell londoni leveleit, a New York-i *Partisan Review*ba, az eredetileg kommunista, majd radikálisan antisztálinista lapba, amelynek ezekben az években már komoly hagyománya, jelentős közönsége volt. „*Whatever may be happening among the higher-ups, the effect of the Russian alliance has been a tremendous net increase of pro-Russian sentiment. It is impossible to discuss*



*the war with ordinary working-class and middle-class people without being struck by this. But the enthusiasm that ordinary people feel for Russia is not coupled with the faintest interest in the Russian political system. All that has happened is that Russia has become respectable. An enormous hammer and sickle flag flies daily over the Selfridge's the biggest shop in London.*"<sup>4</sup> (Függetlenül attól, hogy a pártvezetés felsőbb köreiből éppen mi folyik, az oroszokkal való szövetségkötés hatására eddig soha nem tapasztalt intenzitással tombolnak a gyakorlatilag fenntartások nélküli oroszbarát érzelmek. Egyszerű munkás vagy középosztálybeli körökben lehetetlen nem észrevenni mindezt bármilyen, a háborúval kapcsolatos megnyilatkozás során.)

Az utca emberét az Oroszország iránt érzett lelkesedés ellenére ugyanakkor a legcsekélyebb mértékű érdeklődés sem jellemzi az orosz politikai rendszer iránt. Annyi történt mindössze, hogy Oroszország újabban némi tekintélyre tett szert. London legnagyobb üzlete, a Selfridge's előtt nap mint nap ott lengedezik egy hatalmas sarló-kalapácsos zászló.

Az orosz fegyverbarátság hirtelen érzelmi hulláma végigsöpört Londonon, ezért is kerülhetett az emléktábla a Holford Square 30-as házára.

Csakhogy a helyi tanácsnak mindez nem volt elég. A Kommunista Párt Finsbury kerületének vezetője, Alderman Riley, illetve a külügyminisztérium egy tisztviselője felkérte Lubetkint, hogy készítsen egy még állandóbb emlékművet. Ha jól rekonstruálom a helyzetet: ott voltak a környék kommunistái, az orosz fegyverbarátság iránti érdelemmel eltelt angol politikusok, a külügy, amely ugyancsak érdekelt volt abban, hogy mindez demonstráltassék, s végül ott volt a környéken épp tervező, ekkor már angol állampolgár, de mégis orosz, szovjet építész, Lubetkin, aki boldogan elvállalta, hogy az épülettel szemközt, a park kerítését megbontva elkészítsen egy emlékművet – Vlagyimir Iljics Lenin emlékére, Londonban. Lubetkin a szovjet nagykövetségről kapott egy tipikus fehér Lenin gipsz mellszobrot, amelyet egy általa tervezett keretbe foglalva állított ki. A konstruktivista allúziókat megengedő, kisméretű, az utcaszinten lévő, a járókelők számára készült emlékmű belső magja egy, a fehér anyagban kialakított fülkeszerűség, amelyben a mellszobor mellett egy szerény virágcsozor állt, s helyt kapott még a Vladimir Ilyich Lenin felirat. (A fehér anyagot nem sikerült azonosítanom, az általam ismert források egyike sem tér ki a mű ilyen részletes leírására.)

Akármilyen remek építész is volt Lubetkin, az emlékmű mégsem bizonyult szerencsésnek. Mintha az egész vállalkozással kapcsolatos összes dokumentumon pontosan érzékelhető lenne a zavarodottság: az orosz állam alapítójának, ahogyan Londonban Lenint tekintették, kellett is emlékmű, de hát az mégis nonszensz volt, hogy az épp olyan visszavonhatatlan legyen, mint a Denkmalkultur hagyományaként épített hatalmas bronzszobrok a londoni köztereken. Kívánatosnak is tűnt a mnemotechnikai tér használata, illetve formálása, ám mintha ugyanakkor a méret, illetve kerítésbe illesztett, pár méter távolságról

---

4 George Orwell: *London Letter to Partisan Review*. In: *My Country right of left, 1940–1943*. II: The Collected Essays, Journalism and Letters of George Orwell, edized by Sonia Orwell and Ian Angus, A Harvest Book, Harcourt Brace Jovanovich, Inc, New York, 2000, 176. old.

is szinte láthatatlanná tett emlékmű magában hordta végzetét. Sir Arthur Mosley náci hívei folyamatosan megromgálták azt, hiába állított 1942 és 1945 között a helyi önkormányzat egy rendőrt Lenin emlékműve mellé, arról nem beszélve, hogy nevetséges kis fehér lécekből összeácsolt korláttal is védeni kívánta azt. Így aztán 1945-ben, amikor a hirtelen jött orosz–angol fegyverbarátság értelmét, illetve jelentését is veszítette, a Lenin-emlékmű pedig politikai gesztusból kínos kötelességgé vált, s az őrzésnek vége szakadt, Lubetkin is lépni kényszerült. A mellszobrot a helyi önkormányzat gondjaira bízta, az emlékművet pedig az eredetileg a terveken Leninről elnevezett épület lépcsőházába kívánta volna áthelyezni, szemközt a portásfülkével, így remélvén a megfelelő gondoskodást arról. Ekkor azonban már 1951-et írtak, s az általa tervezett nagy, modern bérházat Leninről átkeresztelték Bevinre, s a „Housing Committee” a Lenin-emlékművet inkább a raktárban kívánta volna látni, mintsem a lépcsőházban. Ekkor aztán, mit volt mit tenni, az általa tervezett emlékművet, tehát az üres keretet Lubetkin egy daruval kiemeltette a kerítésből, s úgy, ahogy volt, eltemette a Holford Square-en. Allan monográfiájában három kép látható az emlékműről, egy pedig a a temetésről, s Lubetkin maga is feltűnik a képen. Amilyen fegyelmezett, az angol társadalmi normáknak hosszú évtizedeken át eleget tévő életet élt Lubetkin, olyan sajátos és radikális az emlékmű eltemetése. Mintha mindaz a modern szubverzió, amelyet építészként nem élhetett volna ki, egy pillanatra hirtelen kitört volna, s helyet kapott volna ebben az igazi neoavangárd akcióban, az eltüntetett nyomok, a radikális önfelszámolás művészetében. Mintha egy pillanatra egy másik emigráns, a menekült német zsidó gyerekből angol radikális művésszé lett Gustav Metzger autodestruktív művészetének szelleme tűnt volna fel a londoni közparkban. Lássuk be: egy dolog Lenin-emlékművet avatni a Holford Square oldalán, de ugyanott *eltemetni ugyanazt* komolyan veendő akció. Ami azt illeti: erősen foglalkoztatja a fantáziám, hogy mi történt utóbb, mi történt azóta. Vajon ott van még a földben? A Holford Square máig egy Lenin-emlékmű temetője lenne? Mikor kezdődik az archeológia ideje? Mikor lesz valami leletté? Mikor válik le egy múlt a jelenről? Vagy idővel – számos munkálat folyik ám egy városban – kiásták azt, s kidobták? Lubetkin még hosszú évtizedekig élt Londonban, de amennyire tudom, később sem foglalkozott egykori műve sorsával, nachlebenjével,





ahogy az onnan nem túl távoli Maresfield Gardensben, a szabadságban meghalni Londonba igyekvő Freud mondta volna, aki ugyancsak ebben a városban van eltemetve.

A háború utáni években aztán nemcsak az emlékművet, de az egykor az Internacionálé hangjai mellett felavatott emléktáblát is felváltotta egy jóval szerényebb és típusmegoldás. A London-szerthe látható kék körben olvasható a felirat, miszerint: „Vladimir Ilych Uljanov LENIN 1860 1924 Founder of the U.S.S.R. Stayed in 1905 at 16 Percy Circus which stood on this site.”



Lubetkin épületéről egy Londonban élő, kiváló fiatal építészettörténész barátom, aki végül elkészítette a kék emléktáblát ábrázoló fényképet is, kissé lemondóan annyit említett meg levelében, hogy a Bevin Court amúgy semmi különös, tipikus angol housing block. Én persze hosszú-hosszú évek óta nem láttam a Bevin Court-ot. Az emlékműről is tavaly télen olvastam először, amikor egy orosz avantgárd tanulmányhoz anyagot gyűjtöttem a CEU könyvtárában. A Nádor utcában, Allan monográfiájában láttam azokat a képeket, amelyek 1951-ben készültek, s mint minden hivatalos építészeti fotográfia különösképp alkalmasak arra, hogy annak is jelentést tulajdonítson a néző, aminek aztán az életben nyomát sem látja, átsiklik a szeme.



Amikor lassan harminc évvel ezelőtt G. egy hosszú séta során átmutatott az utca túloldalára, hogy nézd, ott lakott Lenin, akkor talán meg sem álltunk. S persze mit sem tudtunk sem Lubetkinről, sem az emlékműről, amely talán akkor is ott volt eltemetve.



Budapesten élek, s már csak néha jut eszembe, hogy 1945 után hosszú évtizedeken át szovjet emlékmű állt a Vigadó téren, vagy a Csörsz utcában, a játszótér mellett, ahol elég sok időt szerencsétlenülkedtem. Akik nálam egy nemzedékkel idősebbek, azok még láthatták a Károlyi-kertben az 1947-ben ledöntött Prohászka Ottokár-szobrot, amelynek létéről és sorsáról én már csak könyvekből értesültem, éppúgy, mint a Holford Square Lenin-emlékművéről.



A városok terei mind akaratlan emlékművek, minden architektúra textúra egyben: mnemotechnikai eszközök megbonthatatlan sűrű szövetében élénk. Egyéni adottság, kultúra, életkor, szenvedély kérdése, hogy ki, mikor és mit lát ugyanabban a parkban. Nem nagyon hiszem, hogy London városának Lenin-emlékműve pár urbanistánál, a

városi emlékezet kutatójánál több embert érdekelne. A Kádár-rendszer fénykorában, az amnézia mélypontján is láttam állni, nem is különösebben idős embereket a Rózsák terén, s hirtelen megláttam, hogy ők egy temető láthatatlan nyomai között állnak, járnak 1956 tele óta.

Így tűnnek el mind a nyomok a terekből. Így válnak a falak feliratokká, így törli le, s ír fel új szövegeket az Idő keze ugyanarra a helyre, így íródnak egymásra folyamatosan a térben egy város lapjai. Ezért beszélhetünk városi palimpszesztről, ezért tűnik egynek az építészet és a szöveg, architektúra és textúra.

Számtalan Lenin-szobor, emlékmű épült egykor a volt államszocialista államok területén, számosat leromboltak, vagy olyasfajta értelmetlen Disneyworld-ökbe szállítottak, mint a Budapest melletti Szoborpark. Százszámra állnak Lenin-szobrok a volt Szovjetunióban, ahogy érinthetetlennek tűnik a Mauzóleum is. Mégis, talán a legkülönösebb épp a londoni emlékmű sorsa. A tetthely mindig elhagyatott. Egy üresnek tűnő londoni park, mint azt Antonioni *Nagyítás* című filmjéből megtanulhatta egy nemzedék, mindig kísérteties hely.